

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК ИЛИМДЕР
АКАДЕМИЯСЫНЫН Ч.АЙТМАТОВ атындагы
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ**

Д 10.17.547 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 415.412.5:43:494.3:002.5

ЧЕРИКБАЕВА НАРГИЗА БЕКТУРОВНА

**ЭВФЕМИЗМДЕРДИН ММКларда МАНИПУЛЯЦИЯЛОО
КАРАЖАТЫ КАТАРЫ КОЛДОНУЛУШУ
(кыргыз жана англис тилдериндеги материалдардын негизинде)**

10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими
адистиги боюнча

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2018

Диссертациялык иш Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин чет тилдер факультетинин англистика жана маданият аралык коммуникация кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчиси: филология илимдеринин доктору, профессор, Кыргыз-Түрк «Манас» университетинин батыш тилдер бөлүмүнүн башчысы **Найманова Чолпон Капаровна**

Расмий оппоненттер: филология илимдеринин доктору, доцент, И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин мамлекеттик тил жана маданият институтунун кыргыз тили жана жаңы технологиялар кафедрасынын профессору **Кубатбек Саматов;**

филология илимдеринин кандидаты, доцент, Н. Исанов атындагы Кыргыз мамлекеттик курулуш, транспорт жана архитектура университетинин компьютердик лингвистика жана маданият аралык коммуникация кафедрасынын бөлүм башчысы **Гулира Эдилбековна Жумалиева**

Жетектөөчү мекеме: К. Карасаев атындагы Бишкек гуманитардык университетинин кыргыз тил илими жана англис тили кафедралары, дареги: 720044, Бишкек ш., Ч. Айтматов проспекти, 27.

Диссертациялык иш 2018-жылдын 14-декабрында саат 10:00дө Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы тил жана адабият институтунун, Ош мамлекеттик университетинин, Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия славян университетинин алдындагы филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча Д 10.17.547 (<http://ds-aytmatorv-ilim.tk>) диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот.

Дареги: Бишкек шаары, Чүй проспектиси, 265 а.

Диссертациялык иш менен КР УИАнын Борбордук илимий китепканасынан (720071, Бишкек ш., Чүй проспектиси, 265а), Ош мамлекеттик университетинин (723500, Ош ш., Ленин көч., 331) жана Б.Н.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия славян университетинин (720000, Бишкек ш., Киев көч., 44) илимий китепканаларынан таанышууга болот.

Автореферат 2018-жылдын 13-ноябрында жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы, филология илимдеринин кандидаты, улук илимий кызматкер:

Р.Э. Коңурбаева

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Акыркы жылдары коомчулуктун аң-сезимине таасир этүү маселеси өтө курч коюлуп жаткандыгы белгилүү, буга байланыштуу аң-сезимди манипуляциялоону ар кыл өңүттөн иликтөөгө алган илимий эмгектер да жарык көрө баштады. Алсак, аталган маселеге психологиялык [Грачев, Мельник, 1996, 2002; Доценко, 1996; Лепский, 1996, Кабаченко, 2000; Панкратов, 2001], саясий таануучулук [Прокофьев, 1999; Почепцов, 2003; Кара-Мурза, 2002, 2004; Гузиева З.К., 2008], социологиялык [Комова, 2005], философиялык [Павлова, 2005] өңүттө изилдөө жүргүзүлгөн эмгектерди жолуктурабыз. Бул изилдөөлөрдө, негизинен, манипуляциялоо технологиялары жана ыкмалары, манипуляциялоодон коргонуунун психологиялык принциптери өңдүү маселелер талдоого алынган. Бирок манипуляциялоо көп учурда тилдик каражаттар аркылуу ишке ашса дагы, аны лингвистикалык аспектиде иликтөөгө алган изилдөөлөр өтө аз экендигин атайы белгилей кеткибиз келет. Чындыгында, манипуляциялоо психологиялык (саясий, коомдук, философиялык) гана эмес, лингвистикалык да маселеге кирерин көптөгөн окумуштуулар далилдеп келишет.

Манипуляциянын табиятын изилдөө бүгүнкү күнгө чейин ачык бойдон калууда. Буга чейин адептүүлүктүн негизинде жаралган сөздөр гана эвфемизмдер катары каралып келсе, азыркы учурда кандайдыр бир себептерден (саясий, дипломатиялык ж.б.) улам атайын жашырып, бурмаланып айтылган сөздөр колдонулуп жүрөт.

Кыргыз тилинде манипуляциялоо, манипуляциялоонун каражаты катары колдонулган эвфемизмдер тууралуу азыркыга чейин изилденмек түгүл, сөз боло электигин да көрөбүз, ал эми манипуляция деген терминдин өзү «бурмалоо», «будамайлоо» деген мааниде басма сөз беттеринде колдонула баштаганына аз убакыт болгондугуна да күбө болуудабыз.

Диссертациянын негизги илимий изилдөө иштери менен болгон байланышы. Изденүүчүнүн жеке демилгеси менен тандалып, аткарылды.

Иштин максаты жана милдеттери. Иштин максаты – кыргыз жана англис тилдеринин материалдарынын негизинде эвфемизмдерди манипуляциялоонун бир каражаты катары караштырып, бул боюнча салыштырылып жаткан тилдердин ортосундагы жалпылык менен айырмачылыктарды аныктоо.

Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөндөгүдөй **милдеттерди** аркалоо зарыл:

- кыргыз жана англис тил илимдериндеги буга чейинки эвфемизмдерге тиешелүү жазылган эмгектерди кылдат талдоого алуу менен изилдөөнүн багыттарын белгилөө;

- кыргыз жана англис тилиндеги эвфемизмдерди лексика-семантикалык топторго бөлүштүрүү жана аларды маанилерине жараша бөлүнүү негиздерин сыпаттоо;

- эвфемизмдердин жасалуу, пайда болуу жолдорун аныктоо;

- эвфемизмдерди топторго бөлүштүрүүнүн критерийлерин, алардын жасалуу ыкмаларын тактоо;
- эвфемизмдердин лингвистикалык, социолингвистикалык жана психолингвистикалык өңүттөрүн мүнөздөө;
- эвфемизмдердин манипуляциялоо мүмкүнчүлүгүнө ээ экендигин далилдөө;
- кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин графикалык, фонетикалык, морфологиялык, семантикалык, синтаксистик өзгөчөлүктөрүн ачуу;
- ММКнын материалдарынан эки тилдеги эвфемизмдерди жыйнап, аларды системалаштыруу.

Иштин илимий жаңылыгы. Изилдөө ишинде ММКда эвфемизмдердин манипуляциялоо каражаты катары колдонулушу кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында биринчи жолу атайын изилдөөгө алынып отурат. Буга байланыштуу бурмалоонун табият маңызын, манипуляциялоо каражаты катары колдонулган эвфемизмдердин өзгөчөлүктөрүнүн, алардын манипуляциялоо мүмкүнчүлүктөрүнүн ачылып берилиши салыштырылып жаткан тилдердин мисалында эвфемизмдер тематика-семантикалык топторго бөлүштүрүлдү.

Илимий иштин теориялык мааниси.

Диссертациялык иш кыргыз жана англис тили илиминде лексикология, стилистика, кеп маданияты ошондой эле салыштырма грамматика маселелерин тереңдетип иштеп чыгууга теориялык жактан белгилүү бир деңгээлде үлүш кошуу менен, келечекте эвфемизмдерди салыштырып изилдөөгө багытталган иликтөөлөргө илимий-теориялык көмөк көрсөтө алат.

Изилдөөнүн практикалык мааниси. Иш кыргыз жана англис тили илиминин белгилүү бир бөлүгүн толуктоо менен гана чектелбестен, бул тилдердин лексикасынын мындан ары байышына өбөлгө түзүүчү булагын да ачып берет. Иштин натыйжалары менен жыйынтыктарын кыргыз жана англис тилдерин окутуп үйрөтүүдө, лексикология, стилистика, риторика, социолингвистика, психолингвистика, прагмалингвистика проблемаларын иштеп чыгууда, түшүндүрмө жана терминологиялык сөздүктөрдү түзүүдө кеңири пайдаланса болот. Ошондой эле иш боюнча жыйналган материалдар жана аларга карата жүргүзүлгөн талдоолор эвфемизмдер боюнча сөздүгүн жана окуу китебин түзүүгө, жогорку окуу жайларынын филология, журналистика, эл аралык мамилелер факультеттеринин студенттери үчүн дарстарды жана атайын курстарды өтүүдө, лексикология, сөз маданияты, этика боюнча окуу китептери менен окуу куралдарын даярдоодо зор көмөк көрсөтөрү шексиз.

Коргоого сунуш кылынган жоболор. Изилдөөнүн жүрүшүндө коргоого төмөндөгүдөй жоболор коюлду:

- эвфемизмдерди колдонуу ар бир элдин жашоо-тиричилигине, маданиятына жараша шартталат. Эки тилдеги окшош эвфемизмдер тил

илиминде универсалдуу болуп эсептелет, ошондой эле ар бир элдин үрп-адаттарында эвфемизмдерди пайдаланууда өзгөчөлүгү бар экени такталды.

– кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдер семантикалык топторго бөлүштүрүлүп классификацияланды жана такталды;

– эвфемизмдер чындыктын булагын билдирбей туруп адамдардын аң-сезимин манипуляциялап, саясатчылардын жана башка өкмөт өкүлдөрүнүн жагымсыз иштерин жымсалдап «жагымдуу» жагдай түзөт;

– аң-сезимди манипуляциялоонун лингвистикалык принциби болуп автордун графикалык, фонетикалык, морфологиялык, лексика-семантикалык, синтаксистик жөндөмдүүлүгү эсептелет; эвфемизмди түзүүнүн синтаксистик жолдору жана каражаттары баарынан татаал. Айтылган кептин эвфемисттүүлүгү сөз жана фразеологизмдер менен гана эмес, эл билген дастандардын, макалдардын негизинде бүтүндөй синтаксистик конструкция менен түзүлөт;

– эвфемизмдер коомчулуктун оюн оң жагына буруп, абалдын курчуп кетишинен жана коомдогу нааразычылыктан сактап, толеранттуулукка үйрөтүп адамдардын ортосундагы коммуникациянын жакшырышын шарттайт.

Изилдөөчүнүн жекече салымы. Темага байланыштуу фактылык материалдар жыйналып, аларга конкреттүү талдоолорду жүргүзүү аркылуу илимий-теориялык корутундулар чыгарылды. Буга байланыштуу эмгекте жүргүзүлгөн илимий талдоолорду жана андан чыгарылган корутундуга тыянактарды диссертанттын жеке салымы катары кароо жөн.

Диссертациянын жыйынтыктарынын апробациясы диссертациянын үстүндө иштөө процессинде ишке ашырылды. Тил илими боюнча өткөрүлгөн жогорку окуу жайлар аралык жана эл аралык илимий-теориялык конференцияларда баяндамалар жасалды. Изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча ЖАКтын реестрине кирген басылмаларда 11 макала жарык көрдү.

Изилдөөнү көлөмү жана түзүлүшү. Иш киришүүдөн, үч баптан, ар бир баптан келип чыккан кыскача корутундулардан, жалпы корутундудан, адабияттардын тизмесинен.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө иштин жалпы мүнөздөмөсү, теманын актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, иштин илимий жаңылыгы, жоболор, изилдөөнүн объектиси жана предмети, илимий-теориялык жана практикалык мааниси, иштин апробацияланышы, изилдөөчүнүн жекече салымы, иштин курамы жөнүндө маалыматтар берилди.

Диссертациянын биринчи бабы «**Изилдөөнүн теориялык негиздери**» деп аталат.

1.1. Эвфемизмдердин жалпы тил илиминде изилдениши Жалпы тил илиминде аталган маселе эвфемизм жөнүндө сөз болгондо тилдик табуларды гана эмес, жалпы эле табу тууралуу маселелерди чагылдырган төмөнкү окумуштуулар Эдуард Тейлор, Дж. Фрэзер, В. Вунд, Д.К. Зелениндин

ж.б.эмгектери теориялык жөлөк катары пайдаланылат.

1.2. Эвфемизмдердин түркологияда изилдениши Түркология илиминде, А.Н. Самойлович, В.В. Бартольд, Н.А. Баскаков, Б.О. Орузбаева, И. Лауде-Циртаутас өңдүү белгилүү окумуштуулар назарын буруп келгендигин көрүүгө болот.

1.3. Эвфемизмдердин кыргыз тил илиминде изилдениши Кыргыз тил илиминде эвфемизм маселесине арналган иликтөө иштери өткөн кылымдын 70-жылдарынан тарта атайы иликтөөгө алына баштап, изилдөө иштери бүгүнкү күнгө чейин улантылып жаткандыгын төмөндөгү авторлордун эмгектери ырастап турат: Ж. Мукамбаев, С. Өмүралиева, А. Жалилов, Ж. Мамытов, А. Сапарбаев, Э. Абдулдаев, Ш. Жапаров, Б. Усубалиев, А. Биялиев, Н. Саалаева.

1.4. Эвфемизмдердин англис тилинде изилдениши Англис тилиндеги табу жана эвфемизмдердин изилдениш абалына келсек, аталган кубулуштарды изилдөөгө абдан көп көңүл бөлүнүп, алар боюнча бир канча изилдөөлөр жүргүзүлүп, төмөнкү авторлордун эмгектери жарык көргөндүгүнө күбө болобуз: Алан (Allan K.), Буридж (Burridge K.), Бен Митчел (Ben Mitchell C.), Болинджер (Bolinger D.).

1.5. Эвфемизмдердин салыштырма мүнөздө изилдениши Эвфемизмдерди салыштырма мүнөздө жүргүзүлгөн изилдөөгө З. Гузиева, Ю. Баскованын, А. Гүнгөрдүн эмгектериндеги келтирилген фактылык материалдар жана аларды талдоодон чыгарылган илимий тыянактар кыргыз тилиндеги эвфемизмдерди жаңы өңүттөн териштирүүгө өбөлгө түзөрүн атайын айта кетүү абзел.

Экинчи бап «**Эвфемизмдерди классификациялоодогу урунттуу маселелер**» деп аталып, анда бир нече авторлордун эмгектерине таянып, эвфемизмдерди семантикасына жараша беш чоң топко, бул топтор контекстте жараткан маанилерине карай топчолорго, топчолор ич ара бир нече майда топчолорго бөлүштүрүлүп, семантика-стилистикалык жаатта тыкыр изилденди.

2.1. Маселенин коюлушу. Эвфемизмдердин лингвистикада жалпыланып кабыл алынган бирдиктүү бир классификациясы жок экенин белгилей кетүү шарт. Илимпоздор: А. Сапарбаев, А. Биялиев, Э. Ахметов, Н. Саалаева, Ш. Жапаров, Р. Холдер, А.М. Кацев, Л.П. Крысин, К.К. Шахжури жана О.В. Обвинцеванын классификацияга бөлүштүрүүлөрү иликтелип, салыштыруунун негизинде азыркы кездеги классификацияларынын бардыгы лингвистикалык, психологиялык, лексика-семантикалык чен-өлчөмдөрүнүн негизинде пайда болгон деген жыйынтык чыгарууга болот.

2.2. Эвфемизмдердин негизги семантика-тематикалык топтору Эвфемизациялоонун манипуляциялоочу жолдорун жана ыктарын классификациялоо, биздин оюбуз боюнча, төмөндөгүдөй принциптердин негизинде түзүлүш керек:

1. Эвфемисттик чечмелөөнүн тилдик деңгээлин эске алуу принциби

(графикалык, фонетикалык, морфологиялык, лексика-семантикалык, синтаксистик).

2. Эвфемизмдерди түзүү жолдору менен эвфемисттик чечмелөөнүн каражаттарын чектөө же бөлүп кароо (мисалы, эвфемизация жолдору – фонетикалык манипуляциялоо, эвфемизациялоо каражаттары – аббревиация, кыскартуулар, башка тилден кирген сөздөр ж.б.у.с.).

3. Тигил же бул эвфемизациялоо жолдорунунун манипулятивдик мүмкүнчүлүктөрүн эсепке алуу (б.а. эвфемизмдерди түзүүнүн кайсы жолдорунун жана ыкмаларынын адамга манипуляциялоочу таасир этүүсү күчтүү экендигин аңдоо).

Аталган проблемаларды чечмелөө процессинде эвфемизмдердин төмөнкүдөй классификациясы келип чыгат: 1) пайда болуу себептери; 2) жасалыш жолу; 3) тергелиш ык-амалы; 4) грамматикалык бөтөнчөлүгү, түзүлүшү; 5) тематикалык чөйрө.

1) Эвфемизмдердин пайда болушунун биринчи себеби а) **тотемизм, анимизм** өңдүү диний ишенимдер, ырым-жырымдар экенин бир катар кыргыз жана англис илимпоздору жогоруда белгилеп өтүшкөн. Жапайы жаныбарлардын аттарын тергөө аңчылыкта жүргөндө аң адамдын тилин түшүнүп, өздөрүнүн аттарын укса, качып кетет же алар аңчыларга кырсык кылып коюшу мүмкүн деген ишенимден улам келип чыккан. Мисалы: арстанды – *шер*, кабылан; жолборсту – *таргыл*; аюуну – *өтөгөн*; карышкырды – ташкапкыр, улума, бөрү, көк жал, көк серек, аты жаман, ит-куш, оозу кара, кызыл кабак, көк кабак, куйруктуу, көктүн уулу, теңирдин уулу, токмок куйрук, пагамбардын ити, каракулак ж.б. каманды – *кара кийик*, *кылкыйма* же *кыйма* деп тергөө.

Англис тилинде жин-шайтанды кандайдыр бир сырткы күчтөрдөн корккондуктан кара жана карыган сөздөрү менен байланыштырып тергешкен: *black man*, *black lad*, *black Sam*, *black spy*, *black gentleman*, *old Nick*, *old dad*, *old chap*, *old Roger*, *old smoker* же *old sooty*.

б) **Адеп-аклактык** эвфемизмдерге төмөндөгүдөр кирет: 1. Адамдардын көрүнүшүнө, сыпатына байланыштуу эвфемизмдер; 2. Боюнда бар аялдарды байланыштуу эвфемизмдер; 3. Төрөткө жана бойдон алдырууга байланыштуу эвфемизмдер; 4. Адамдардын акыл жана физикалык жактан кемчиликтерин атоо; 5. Физеологиялык процесстер (жыныстык мамилелер, даарат ушатууга байланыштуу эвфемизмдер, бир жыныстагы адамдардын мамилелерин эвфемизмдештирүү); 6. Адамдардын айрым бир дене мүчөлөрүнө байланыштуу эвфемизмдер.

1. **Адамдардын көрүнүшүнө, сыпатына байланыштуу эвфемизмдер.** М: *Ошону менен катар көпчүлүк арыктайм дегендер жыл ичинде кайрадан толуп кетишкен* (Ден-соолук, октябрь 2011).

Англис тилинде *fat* (семиз) сөзү *overweight* (салмагы ашып кеткен), *big* (чоң), *fluffy* (көпшөк), *full-figured* (толук мүчөлүү), *portly* (толук), *heavy-set* (оор формалуу), *oversized* (ашыкча көлөмдүү), *king-sized* (алп), *plump* (толук)

эвфемизмдери менен алмаштырылат. М.: 5 *full-figured women who are changing people's views on being a plus size* (5 толук айым адамдардын ашыкча салмактуу кишилерге болгон көз карашын өзгөрттү) (<http://samyla.moyblog>).

2. **Боюнда бар аялдарды байланыштуу эвфемизмдер.** М: *Кош бойлуу убакта айымдар туура тамактанууга көбүрөөк маани берүүсү керек* (Ден-Соолук 12.11.2017); *Соо жүргөндө жакшы да, кош кабат калганда жолуңа түш дейт белем* (Айтматов Ч.).

Англис тилинде *pregnant* (боюнда бар) сөзүнүн ордуна төмөндөгүдөй тергөө сөздөрү колдонулат: *expect a baby* (наристе күтүү), *expectant mother* (наристе күтүүдөгү эне), *be in a delicate state of health* (ден соолугунун аярлуу маалы), *change in condition* (абалдын өзгөрүшү), *interesting condition / state / situation* (кызыктуу абалда болуу), *knock up* (капыстан кош бойлуу болуп калуу). Төмөнкү англис тилинен алынган мисалдар эвфемизмдердин колдонулушу кыргыз тилине дал келет. М: *But just before I was born, when she heard that my mother was **expecting a baby**, she came to visit Blunderstone* (Мен төрөлөр астында, апамдын кош бойлуу экенин угуп, ал кезигүү үчүн Бландерстонго келген) (Dickens Ch.).

3. **Төрөткө жана бойдон алдырууга байланыштуу эвфемизмдер.** Төрөткө байланыштуу тергөөлөргө төмөндөгүлөр кирет: көз жаруу, эки колун бооруна алуу, боюнан бошонуу, жарыкка алып келүү ж.б. М: *1720-жылы – жип ийрүүчү машинаны ойлоп тапкан англис ишкери Жеймс Харгривс жарыкка келген* (Супер Инфо, №531).

Англис тилинде *to bare a child* (төрөө) ордуна *to give birth to a child* (ымыркайга өмүр берүү) тергөө сөзү колдонулат. М: *Medics are concerned she is just too weak **to give birth** to a healthy child* (Дарыгерлер анын толук кандуу бала төрөшү үчүн абдан алсыз экендиги жөнүндө кабатыр болуп жатышты) (CNN.com).

4. **Адамдардын акыл жана физикалык жактан кемчиликтерин атоо.**

М: *Ушул тапта АКШнын жарандарын зарыктырган мүмкүнчүлүгү чектелген 65 бала Бишкек жана Токмок шаарындагы балдар үйүндө тарбияланып жатат* (Азаттык Үналгысы, 23.09. 2015).

Инвалид кыргыз тилинде кандай одоно угулса, англис тилинде да ал *invalid* (инвалид) же *crippled* (мунжу) жагымсыз угулгандыктан, аларды *physically challenged* (дене мүчөсү жабыркаган), *not active enough for good health* (ден соолугу жакшы эмес) тергөө сөздөрү менен алмаштырганга туура келет. М: *Here is the list of **physically challenged** athletes who have participated in the Summer Olympic Games* (Бул жайкы олимпиядалык оюндарга катышкан мүмкүнчүлүгү чектелген атлеттердин тизмеси) (m.sportskeeda.com).

5. **Физеологиялык процесстер** (жыныстык мамилелер, даарат ушатууга байланыштуу эвфемизмдер, бир жыныстагы адамдардын мамилелерин эвфемизмдештирүү). М: *Шектүүнүн айтымында, бала шымына **заара ушатып** койгондуктан, мастыгы менен сабаган* (Майдан.kg, №33(370) 05.09.2018 66.).

Англис тилинде даарат ушатууга байланыштуу эвфемизмдер кыргыз тилине караганда кыйла басымдуулук кылат. Аларга: *go to the bathroom* (кол жууган бөлмөгө баруу), *wash hands* (кол жууп келүү), *visit the loo* (кичине бөлмөгө барып келүү), *take a leak* (төгүп келүү), *empty (or void) your bladder* (табарсыкты бошотуу), *eliminate* (чыгарып таштоо), *go the ladies' or men's room* (айымдар же эркектер бөлмөсүнө баруу), *use the potty* (горшок колдонуу), *powder once nose* (мурунга упа коюу), *relieve myself* (жеңилденип келүү), *go number one* (номур бирге баруу), *answer the call of nature* (жаратылыштын чакырыгына жооп берүү), *see a man about a horse* (атчан адамды көрүп келүү), *make the bladder gladder* (табарсыкты жайдары кылуу), *tinkle* (коңгуроо кагуу), *take care of business* (жумушка көз салуу) сыяктуулар кирет. М: *Would you get me another drink while I go and powder my nose?* (Мурдума упа коюп келгенче мага дагы ичимдик алдырып коёр бекенсиз?) (<http://dictionary.cambridge.org/dictionary>). Бул жерде *powder my nose* (мурунга упа коюу) сөзү даараткананы билдирет.

6. Адамдардын айрым бир дене мүчөлөрүнө байланыштуу эвфемизмдер. М: *Кыргыз элитасы эгемендүүлүк алган жылдардан бери бийлик үчүн күрөш жүргүзүп, бири-бириникин чукуп, айтор, эл ичинде ынтымакты ыдыратып келгени жашыруун эмес* (Азия news №32 (112) 06.08.2015).

Бири-бириникин эмнесин чукуп? Бул мисалды окуган акылы тунук адам эч кандай шилтемесиз эле кеп эмне жөнүндө болуп жатканын түшүнөт.

Англис тилинде *ass* (көчүк) сөзү *rear end* (арт жак), *hind quarters* (арткы бөлүк), *backside* (арт жак), *bottom* (түп), *buttocks* (көчүк), *rump* (сан эт), *posterior* (арткы), *tush* (тфу!), *buns* (булочка), *bum cakes* (бум торту) ж.б. М: *The demand for bigger buttocks in Venezuela means some women will even have banned injections to achieve them, putting their health at risk.* (Венесуэлада жамбашы чоң айымдар көрктүү деген талаптан улам, ага жетиш үчүн кээ бир айымдар ийне алуудан баш тартып, өздөрүнүн ден соолуктарын тобокелге салышкан) (BBC news, <http://www.bbc.com/news/health>).

2. Жасалыш жолу. Массалык маалымат каражаттарынан алынган манипуляциялоочу эвфемизмдердин жасалыш жолу кыргыз тилинде ушул кезге чейин изилденилбей, чечмеленбей келген. Ал эвфемизмдердин пайдаланылыш аймагы кенен жана ар тараптуу болгондуктан, жасалыш жолу да түрдүүчө. Сөзүбүздүн далили катары бир сөз же сөз айкашы менен эмес, ММКдан алынган мисалдардын негизинде эки тилдеги эвфемизмдердин жасалыш жолун чечмелеп берели. Биз эвфемизмдердин жасалыш жолдорунун төмөнкүдөй ык-амалдарын карап чыгууну туура көрдүк:

Булардын ар бирине токтолуп, мисалдарын салыштырып көрөлү.

1. Аббревиация. Аны менен бирге **ЖоКе** курамы да өлө кызыктарга байып атат (Де-Факто, №18, 22.05.2015). Берилген мисалда Жогорку Кеңеш сөз айкашынын **ЖоКе** деп тергелиши бир чети ирония, бир чети какшык катары келип, эвфемизмди жаратат.

Англис тилинде адамдын үрөйүн учурган айыккыс же айыгуу үчүн көп аракеттерди, убакытты талап кылган жаман оорулар көбүнчө кыскартылып тергелет. Аларды тик атоо ооруган адам үчүн же ал адамдын жакындары үчүн кандайдыр бир коркунучту, ыңгайсыздыкты пайда кылат: *TB* – туберкулез, *the big C* (cancer) – рак ж.б. М: *If you take your medicines as directed by your doctor or nurse, they should kill all the TB bacteria* (Эгер врачыңыз же эмчи айым сунуштаган дарыларды ичип турсаңыз, туберкулез бактериясынан арыла аласыз) (<http://www.cdc.gov/tb/>).

2. Башка тилден кирген сөздөр. *Ал унаадан киллерлер ок чыгарган* (Асаба, 16.04.2015). Башка тилден келген сөздөр адамдын аң-сезимин манипуляциялоодо мааниси чоң. Анткени сөздүн тик аталышына караганда жылмалап, жымсалдап айтуу маалымат кабыл алуучулардын кыжырын келтирбейт.

Англис тилинде дагы грек, латын, француз жана италия тилинен келген эвфемизмдер арбын. Француз тилинен келген *euseinte* сөзү англис тилинде боюнда бар (*pregnant*) сөзүнүн ордуна колдонулсат.

3. Татаал эвфемизмдер. Бир сөздөн турган эвфемизмдер жөнөкөй, ал эми тутумунда эки же бир нече сөздөрдөн турган эвфемизмдер татаал деп аталат. М: *2010 жылы Атамбаев премьер-министр болгондо, кол баласын расмий жардамчы катары каттаткан экен* (Асаба, 16.04.2015). Бул мисалда келтирилген *кол бала* үй кызматчысы сөз айкаштарына карата айтылган эвфемизми.

The National Inconvenienced Sportsmen's league sponsors athletic competitions for people who have lost – or lost the use of – their legs, arms, or eyes (Улуттук майып спортсмендер лигасы бутун же колун жоготкон же көзү көрбөй калган адамдардын атлетикалык мелдештерин каржылайт) (BBC). Англис тилиндеги бул мисалда бир эле *invalid* (майып) сөзүн бир нече сөз жана сөз айкаштары менен тергелип, татаал эвфемизмдер жаралды.

4. Фразеологизмдер. М: *Мунун чындыгы бар болсо, келээрки шайлоо деле таза өтпөй, бийликчил партиянын бармак басты, көз кысты алдында өтөөрү айдан ачык билинип калды* (Эл деми, №12(01) 01.05.201519). Алдыда боло турган шайлоого жан далбас уруп, утушка ээ бололу деген 14 пария катталды. Бирок анткен менен, жеңиш баары бир бийлик тарапта болуп, мыйзамсыз жолдор менен добушка ээ болорун баамдап жаткан автор «балп этип» ачуу чындыкты бетке айтып таштабастан, *бармак басты, көз кысты* идиомасынын жардамы менен мыйзамсыз иш-аракеттерди кыйытып, «төбөлдөрдүн» кыжырына тийбей, чеберчилик менен жылдырып койду.

Thus explaining the death of grandparent by telling a child he or she is «went away for a long trip» we likely trigger additional questions, such as «When will she come back?» (Чоң ата, чоң энелеринин өлүмүн балдарга «алыс сапарга кетти» деп түшүндүрүү менен, биз «Ал качан келет?» деген кошумча суроого кабылабыз) (BBC news). Бул мисалда фразеологиялык туруктуу сөз айкашы *went away for a long trip* (алыс сапарга кетүү) өлдү сөзүнүн эвфемизми болду.

5. Антифраз. *Айый, бутуңдун жыпар жыты аңкыйт ко!* (Оозеки кептен). Бул жерде көптөн бери жуулбаган буттун жыты – шыбоо сөзү антифраздын жардамы менен тергелди, т.а., эвфемизм карама-каршы маанинин мыскыл катары колдонулушу, аркылуу жасалды. Ал эми англис тилинде: *I was awakened by the **dulcet tones** of Frank, the morning doorman, alternately yelling my name, ringing my doorbell, and pounding on my apartment door....* (Таңатпай батиримдин эшигин тыкылдатып, коңгуроону шыңгыратып, жаналы калбай, мени атыман улам-улам чакырган швейцар Франктын жагымдуу үнүнөн ойгондум) (<http://literarydevices.net/>). Dulcet tones (жагымдуу үн) тескерисинен кер какшык катары колдонулган эвфемизми.

6. Эллипсис. М: «*Азыр болсо, ошол кезге салыштырмалуу **ичкендердин** саны азайып, сапаттуусун гана издеп ичип калышканы факт*» (Полит Клиника №14 (37), 14.05.2015). Бул мисалда арак сөзү атайылап адептүүлүк себептеринен улам калтырылды. Ошентсе да сүйлөмдө эмне жөнүндө кеп болуп жатканы баарына маалым.

Англис тилинде эллипсис аркылуу арактын тергелиши кыргыз тилиндеги тергелишке дал келет. М: *Some people say they can't stop **drinking*** (Кээ бир адамдар ичкенди токтото албай жаткандарын айтышат) (<http://www.camh.ca/>). *Drinking* – ичүү эмнени ичүү, албетте бул жерде *alcohol* (алкогол) сөзү калтырылып кетсе да окуган адамдарга кептин төркүнү белгилүү.

7. Мейозис. *Ал унчукпастан, салмак менен бутун **сылтый басат*** (Айтматов Ч.).

Англис тилинде да *to limp* кыргыз тилиндеги сылтып басуу эвфемизми менен дал келет жана адамдарды таарынтып албоо максатында колдонулат. М: *He was **limping** slightly and he looked tired* (Ал акырын сылтып басып, чарчаңкы көрүнүп турду) (<http://www.macmillandictionary>).

8. Тануу. Манипуляциялоочу эвфемизмдер тануунун жардамы менен жасалат. М: *Менин оюмча өкмөт жаман деле иш алып барган жок. Бирок жогорудагыдай кемчиликтерин оңдоп алышса, ашыкча болмок эмес* (ДЕ-ФАКТО 10.05.2013). Бул мисалда автор өкмөттүн жаман иш алып барганын тануу менен, чындыгында эле алардын иштебей жатканына шилтеме берип өттү.

Ал эми англис тилинде эвфемизмдерди жасоодо *not* таңгыч сөзү *think* (ойлоо), *believe* (ишенүү), *suppose* (божомолдоо), *expect* (күтүү), *imagine* (элестетүү) сыяктуу сөзөрүнүн алдына келип адамдын аң-сезимин манипуляциялоочу мүмкүнчүлүккө ээ болушат. М: *I don't think he is right* (Аныкы туура деп ойлобойм) (<http://www.academypublication>). Бул мисалда туура эмес деп ойлойм (*I think he is wrong*) дегенге караганда туура деп ойлобойм жагымдуурак сезилет.

3. Тергелиш ык-амалы. Эвфемизмдерди колдоноордон мурун адамдын ошол учурдагы эмоционалдык абалы да чоң таасир этет. Ага карата тергелиш ык-амалын төмөндөгүдөй бөлүштүрүп карасак болот: 1.эркелетип тергөө: *келинчеги, жары, колуктусу, түгөйү, зайыбы ал эми тамаша иретинде:*

кошунасы, «кайнатамдын кызы; 2. ачууланганда тергөө, сөгүнүү: *Энеңердин гана!*.. (Фабула, №2 04.08.2015); 3. алдап, урмат көрсөтүп тергөө: чечек оорусун *корстон ата, улуу тумоо, чоң жарыктык, баягы жарыктык, конок, мейман, олуя, апакай, барсылдак*; англис тилинде *old dad* (шайтан); 4. сыйлап тергөө; *шыбырама, маарама, улума* [Сапарбаев, 1997:83].

4. Грамматикалык бөтөнчүлүгү, түзүлүшү:

1. Зат атоочтук эвфемизмдер: Кыргыз тилинде: *Кийинчерээк мен жөнүндөгү айтылган кептерге* өзүм эле эмес, эл деле көнүп калды (Супер-Инфо, №656); Англис тилинде: *M: The dress also only fell to the very top of Miley's thigh, barely covering her unmentionables* (Майли Сайрустун көйнөгү ич кийимин чала-була жаап, эптеп санына жетип турду) (<http://hollywoodlife.com>).

2. Сын атоочтук эвфемизмдер: *Үчүнчүсүндө комедия жанрындагы тасмада баш каармандын, толук аялдын ролун ойнодум* (Супер-Инфо, №656); *Why have black people dominated sports?* (Эмне үчүн кара түстүү адамдар спортто басымдуулук кылышат?) (<http://www.popularsocialscience.com/>).

3. Ат атоочтук эвфемизмдер: *Аттары коомчулукка өтө белгилүү болбогон менен «Замандаштын» атын чыгарып, ысыгына күйүп, суугуна тоңуп жүргөн мүчөлөрү “Замандашты” “Замандаш” кылган биз болсок, анан эмнеге сырттан бирөө келип калышы керек?* (ПолитКлиника, 14.05.2015).

4. Этиштик эвфемизмдер: *Улуу майданда жеңиш үчүн эң талуу мүчөсүн берген карыябыз бүгүн Жеңиштин 70 жылдыгына жетпей, балким киши колдуу болуп, бөтөн элдин топурагында түбөлүк түнөк тапканы* өзөктү өрттөп, кандай өкүнүчтүү (Фабула, №2 4.08.2015).

5. тематикалык чөйрө: Эвфемизмдердин төмөнкүдөй тематикалык чөйрөлөргө бөлүштүрүп карайбыз:

1. Адамдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу эвфемизмдер: *абышка, кемпир* ордуна: *ак сакал, пайгамбар жашындагы адам, карыя, улгайган адам, ата, апа, эне*. Англис тилинде – *senior citizens*.

2. Турмуш курууга байланыштуу эвфемизмдер: *эрге берүү, күйөөгө тийүү (чыгуу), катын алуу* сөз айкаштарынын ордуна: *турмушка чыгуу, баш кошуу, бир башы эки болуу, үй-бүлө куруу, никелешүү, үйлөнүү, аял алуу, кол кармашуу, турмушка узатуу*. Англис тилинде – *tying the knot*.

3. Өлүмгө байланыштуу эвфемизмдер: *айрылуу, жоготуу*; англис тилинде – *pass away* ж.б.

4. Мүрзөгө байланыштуу эвфемизмдер: *бейит, көрүстөн*; англис тилинде – *Memorial Park*.

5. Калп айтууга байланыштуу эвфемизмдер: *жанын жейт, беш өрдөгүн учурат, апыртат*; англис тилинде: *a legend, not true*.

6. Жакырчылыкка байланыштуу эвфемизмдер: *аз камсыз*; англис тилинде: *deprived, disadvantaged*.

7. Айрым кесиптерди эвфемизмдер: малай ордуна: кол бала, жардамчы; англис тилинде: *таштанды чогулткуч* ордуна *sanitation men* (тазалык кызматкерлери).

8. Кээ бир мекемелерди эвфемизмдер: *сойку кана* ордуна *притон*; англис тилинде *mad house* (жиндикана) ордуна *mental hospital, rest house, sanatorium*.

9. Раса жана улутка байланыштуу эвфемизмдер: *негр* ордуна *кара түстөгү адамдар, black people*.

10. Адам аттарына байланыштуу эвфемизмдер: Келиндин сөзүндөгү сыйлап тергегенден сырткары адам аттары макалаларда, интернет малыматтарында атайы бир бурмалоо максаттын көздөгөн авторлор тарабынан колдонулат.

11. Саясий эвфемизмдер: *ОБОН* (отряд баб особого назначения), *дежур балдар, дежур чалдар*; англис тилинде *intern* (кармоо).

12. Кылмыш жана анын кесепеттерине байланыштуу эвфемизмдер: *паракорлук* ордуна *жемкорлук*, англис тилинде *зордукталган* ордуна *molested* (кордолгон).

13. Жан-жаныбарларды байланыштуу эвфемизмдер: *түймө* – жылан, *им-куш* – карышкыр, *мүйүздүү эне* – бугу ж.б. Ал эми англис тилинде *The Striped One* – жолборс.

14. Мал чарбачылыгында туут, куутка байланыштуу эвфемизмдер: *жубайлаштыруу, токтотуу, чыгаруу (боозутуу), күүлөө, үйүргө, куутка кирүү* [Алдашев, 1989].

2.3. Эвфемизмдердин лингвистикалык, социолингвистикалык жана психолингвистикалык өңүттөрү

Эвфемиянын лингвистикалык өңүтү жөнүндө айта келгенде, А.М. Кацев эвфемиянын эки белгисин баса көрсөтөт. Биринчи белгиси – бул терс көрүнүштү билдирүү, б.а. терс маанини билдирген предмет же көрүнүш тилдик белгилүү бир кырдаалда табулаштырылат, тыюу салынат. Экинчи белгиси – жакшыртылган мүнөздөгү кыйыр атоо. «Эвфемизм болуш үчүн, жаңы аталыш сүйлөп жаткан жана угуп жаткан адамдын аң-сезиминде позитивдүү элес жаратышы керек [Кацев, 1988:5]. *Мас* сөзүнүн ордуна *кызуу* колдонулат. Анткени *мас* сөзүнө караганда *кызуу* лексемасында терс эмоциянын шкалалары азаят. Адам баласы спирт ичимдигин ичкен соң алгач кызып, кызуу болгондон кийин гана *мас* болот. Ал эми *кызуу* маска караганда жакшыртылган мүнөздөгү маани берет.

XX кылымдын башында Америкада *economic crisis* (экономикалык кризис) сөз айкашына карата эң көп эвфемизмдер түзүлгөн. Алгач *slump* (түшүү) эвфемизми аны четке чыгарса, кийинчерек *slump depression* (депрессия) эвфемизми менен алмаштырылды. *Depression* көп өтпөй табу-сөзүнө айланып, анын ордуна *recession* (чегинүү) эвфемизми, андан кийин *downturn* (төмөнгө бурулуш) сөзү келди [Кацев, 1988:65].

Эвфемиянын социолингвистикалык өңүттөрү. Социолингвистиканын бир милдети тилдин коммуникативдик максатта колдонулушун анализдөө.

«Коомчулукта туура сүйлөй билүү процесси» илимпоздордун кызыгын абдан арттырып келет [Крысин, 2000:387]. Чынында, тергөө сөздөрүн колдонуу муктаждыгы адамдын социалдык абалына, сүйлөшүүнүн расмийлигине жараша болуп, жаңы *саясий сыпайылык* (political correctness) түшүнүгүнүн келип чыгышына себепкер болот.

Эвфемиянын психолингвистикалык өңүттөрү тилдин сыйкырдуу кызматы менен байланыштуу деп айтсак болот. Тилдин жана кептин кызматтарын атаганда лингвисттер бул кызматын ар дайым эле белгилей беришпейт. Э.Кассирердин ою боюнча, саясий мифтердин пайда болушу жана гүлдөшү менен тилдин аткарган кызматы өзгөрүлдү: «Эгерде азыркы биздин саясий мифтерди жана алардын колдонулуш ыктарын изилдесек, таң калычтуусу, анын ичинен биз этикалык баалуулуктардын өтө жогорулатылганын гана билбестен, адамдын кеби кайра өзгөртүлүп, түзүлгөндүгүн байкайбыз. Сөздүн сыйкырдуу кызматы чынында эле сөздүн семантикалык кызматына үстөмдүүлүк кылат» [Кассирер, 1990:62].

«*Тфү, тфү көз тийбесин*» деп сырткы күчтөргө ишенген адам жакшы мааниде же мактоо иретинде («Кандай сонун мойпойгон бала!», «Жаштар урушпай – талашпай, ушундай сонун жашап жатышат») мурда айтылган сөздөрдөн кийин жамандыктан сактоо үчүн айтып коюшат. Сыйкырдуу күчкө ишенүүнү билдирген ар түрдүү тилдеги мисалдарды келтирелик: латын тилинен *lupus in fabula* (тикелей котормосу тамсилдеги карышкыр) англ. тилинен *talk of the devil and he is sure to appear* (желмогуз жөнүндө кеп кылсаң, ошол замат пайда болот), кырг. оозуңа карап сүйлө, адамдын оозунда болсо, Алданын кулагында ж.б.

2.4. Эвфемизмдердин манипуляциялоо мүмкүнчүлүктөрү

Манипуляция – эвфемизмдердин кызматынын каражаттарынын бир түрү, адистештирилген, ар кандай нюанстар менен коштолгон, саясий максатты көздөгөн тергөө болуп саналат. Мында тике айтып көңүл оорутуп алуудан мурда, тике айтып козутуп албоо, бул аркылуу айтылуучу ойдун максатын ишке ашырбай калбайын деген далалат күчтүү болот, маселени өз пайдасына чечүү аракети биринчи орунда турат. Саясий максат, айлакерлик, атүгүл алдоо аракеттери да орун алат. Булар деле синонимдерди жаратат, бирок айрымдары контексттик деңгээлден жогору көтөрүлө албайт, тилдик кубулушка айлана албайт. Сөз эмес, көбүнчө сүйлөм, бүтүндөй текст түрүндө болушу ыктымал. Маселени ырбатып алуудан качуу, билдирбей (алдоо кошулса да) тымызын, тынчтык жол менен чечүү.

Кыргыз окумуштуулары эвфемизмдин жаралыш себебин адеп-аклактан гана көрүшөт, адептүүлүккө байланыштуу жаралган деп санайт да, сөздөрдү гана тергөө катары карашат, алар тике атоону атайлап, жашыруу үчүн жаралган сөздөрдү тергөө катары карашпайт, анткени алардын жаралышы адептүүлүк маселеси менен байланышпайт, алардын пайда болуу себептери: тике атоодон жашыруу, чочулоо, козутуп албоо, дүрбөлөң түшүрбөө, өрт чыгарбоо, алдоо ж.б.

Эвфемисттик бирдиктер адамдын аң-сезимине өтө чоң таасир этет. Адамдын аң-сезимине таасир этүүчү тексттерди мүнөздөп отуруп, С.А. Мегентесов жана И. Мохамад эвфемисттик бирдиктер адамдын «сынчыл акылынын» көзөмөлүнөн жана экинчи белги берүүчү системадан буйтап качуу үчүн, аң-сезимди бейтарап кылуу, уктатып коюу, «алдоо» үчүн түзүлөөрүн белгилешет. [Мегентесов, Мохамад 1997:22]. Сүйлөшүп жаткан адам эвфемизмдерди так эле ошол максатта, т.а., угуп жаткан адамды терс ойдон арылтуу максатында колдонот.

Лингвисттердин арасында «маанинин сыйлыгышуусу» [Ребуль, 1986], «жалган семантика» [Борисенко, 1988], «жашырынуучу сөздөр» [Кульман, 1978] ыкмасы катары мүнөздөлгөн саясий дискурстагы эвфемизмдерге болгон терс мамиле таралган.

Ушул эле ойду Р.Р. Гарифуллин «Энциклопедия блефа» деген китебинде мындай деп берет: «Журналисттер даярдаган материалдар маалымат кабыл алуучулардын психологиясына негизделет. Мындай ыкма бирөөнү ак жерден каралоого, ал жөнүндө жакшы эмес ой-пикир пйда кылууга жана окурмандар менен угармандарда нааразычылык жаратууга шарт түзөт. Эгерде жабырлануучу сотко кайрылса, тыкыр иликтөө учурунда текстте жүйөлүү доомат жок болуп чыгат. Маалымат кабыл алуучуда кимдир бирөө жөнүндө жаман таасир пайда кылчудай текст жана материал чеберчилик менен түзүлөт. Ал эми лингвистикалык анализ жүргүзүүдө жабырлануучуга багытталган кеп жок болуп чыгат. Бул жерде эмнегедир берилген материалды туура эмес түшүнгөн окурман күнөөлү болуп калат» [Гарифуллин, 1995:28].

Диссертациянын үчүнчү бабы «ММКда кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдерди салыштырып иликтөө» деп аталат.

3.1. Кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин графикалык өзгөчөлүктөрү. Эвфемизмдештирүү жолдорун топторго бөлүштүрүүдө, эвфемиянын графикалык өзгөчөлүктөрү көпчүлүк авторлордо өзүнчө бөлүнүп берилбей келет. Графикалык классификациялоодо эвфемизмдердин колдонулушун лингвисттер сейрек эске алышат [Masauly,1994; Санников,1999; Торопцева, 2003] жана ошондой эле, аларга анча деле маани бербей, учкай гана мүнөздөп өтүшөт. В.З. Санниковдун ою боюнча, тилдин графикалык каражаттарынын жардамы менен түзүлгөн эвфемизмдер, – бул «өтө деле кызыктуу эмес эвфемизмдер» [Санников, 1999:465].

ММКда цензурананбаган сөздөрдү билдирүүчү графикалык эвфемизмдер сейрек колдонулат: «Жакында эле орус саясатчысы В. Жириновский үч сөз менен силерди анча-мынча жарнамачыларга караганда жогорку деңгээлде, акысыз жана бат жарнамаладым деп чыкты эле» (ДЕ-ФАКТО 24.05.2013); *A video emerged on Facebook on Thursday morning, allegedly taken during the kidnapping, which showed one of the alleged offenders demanding Kendrigan «Hurry the f**k up»* (Бейшемби күнү болжол менен эртең менен фейсбукта кылмышкер тарабынан уурдалган кыздын видеосу тарап, ал видеодо

Кендриганга «Шашыл» жана башка орой сөздөр менен одоно мамиле кылгандыгы белгилүү болгон) (New York post, September 27, 2018).

3.2. Кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин фонетикалык өзгөчөлүктөрү

Сөздүн фонетикалык түрүн өзгөртүү сүйлөшүп жаткан адамга тыюу салынган түшүнүктү билдирүүгө мүмкүнчүлүк берет жана угуп жаткан адамдагы тескер таасирден (таарынычтан, коркунучтан, ачуулануудан, жинденүүдөн) арылтат.

Сөздү эвфемизмдештирүүнүн фонетикалык өзгөчөлүгү – тыбыштык окшоштуктар. Лингвистикада жакындашып угулган эвфемизмдерди алмаштыруучу тыюу салынган сөздөрдүн кабыл алынган терминологиялык атайын аталышы жок. Изилдөөчү, В.П. Москвин «паронимиялык алмаштыруу» терминин сунуштаса [Москвин, 2001:366], Дж. Ниман жана К. Сильвер бул ыкманы «фонетикалык будамайлоо» (phonetic distortion) деп аташат [Neaman, Silver, 1990:56] Б. Уоррен – «мена фонем» [Москвин, 2001:365], А. Домбровская «фонетикалык аллюзия» жөнүндө, С. Видлак «эвфемисттик контаминация» жана «сөздүн эвфемисттик фонетикалык өзгөрүшү» жөнүндө жазат [Видлак, 1967:280].

М: «Ажонун *аптыракатын* айланасындагылар чечип коет» (Асаба №08 (47) 16.04.15). Жогорудагы мисалда авторитет сөзүндөгү тыбыштык өзгөрүүлөрдүн негизинде фонетикалык эвфемизм аптыракат пайда болду. *Авторитет* башка тилден келген сөз, кыргыз тилине которгондо бедел, кадыр-барк же авторитет эле болот. Макаланын автору КР президентинин тегерегинде жүргөн адамдарга шилтеме берип жатат. Автор макаланын аталышында мындай эвфемизмди камтуу менен окурмандардын аң-сезимин бурмалап (президенттин кадрларды тандоо ишин жактырбаган таризде), макалага болгон кызыгын арттырып жатат.

Сырткы күчтөрдүн эвфемисттик аталыштарын түзүүдө да тыбыштык окшоштуктар ыкмасы активдүү колдонулат. Негизинен мындай көрүнүш англис тилдеринде көп учурайт. Анткени Кудайды улам атай берүү Англияда күнөө болуп эсептелет. Бул түшүнүктү билдирген көпчүлүк эвфемизмдер ар кандай фонетикалык түрлөрдүн өзгөрүүлөрүнүн жардамы менен түзүлөт: God (Кудай) ордуна – *Dad, Gar, Gawd, Gord, Gott, Gosh, Gol, Godfrey, Goodness, Goshen, gum, gub, gorra ...* дешсе, *Jesus* (Иисус) ордуна – *chee, cheesy, chiz, jacks, jaises, jees, jeepers, jim, jing, jingo, jink, Jeez, jings, jiggers...*, *Christ* (Христос) ордуна – *cracky, creation, Cris, cricket, cricky, cringe, Chris, Cripes, Crikey ...*, *Lord* – *Law, Lawd, Laws, Lordy, Lorsy, Lawks...* дешет [Цараева, Реунова 2000:35, Сеничкина, Никитина 2007:114].

3.3. Кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин морфологиялык өзгөчөлүктөрү

Лингвистикада морфологиялык ыкма деп бааланган эвфемизациялоонун төмөндөкүдөй үч ыкмасы белгиленген: ал терс маанидеги префикстөө [Кацев 1988], мейозис [Крысин 2000; Москвин 2001] жана аббревиация [Кацев 1988;

Крысин 2000].

Англис тилинде префикстердин жардамы менен түзүлгөн эвфемизмдер арбын. Сөзүбүз кур болбос үчүн мисалдарды таблица түрүндө келтиребиз:

Таблица 3.1. Англис тилинде префикстердин жардамы менен түзүлгөн эвфемизмдер

англис тилинде тике маанидеги сөз	кыргызча котормосу	префикстердин жардамы менен англис тилинде тергелиши	кыргызча котормосу
fool	жинди	unclever	акылсыз
lie	калп	unreal	чын эмес
ugly	түрү суук	unpleasant	жагымсыз
hungry	ачка	undernourished	чала тойгон
fat	семиз	overweight	ашыкча салмактуу
rude	орой	impolite	сылык эмес
wrong	терс	incorrect	туура эмес

Карама-каршыны танганга негизделген эвфемизмдерди *жарым-жартылай эвфемизмдер* деп атасак болот.

Эмес терс маанидеги бөлүкчөнүн жардамы менен түзүлгөн эвфемизмдерге мисалдар

Таблица 3.2. Эмес терс маанидеги бөлүкчөнүн жардамы менен түзүлгөн эвфемизмдер

<i>орой</i>	<i>сылык эмес</i>
<i>таш боор</i>	<i>боорукер эмес</i>
<i>ката</i>	<i>туура эмес</i>
<i>кыйшык</i>	<i>түз эмес</i>
<i>ыплас</i>	<i>таза эмес</i>
<i>жаман</i>	<i>жаакшы эмес</i>

Мындай эвфемизмдердин аркасында турган «жылма уяткарууга» карабастан, ММКда таңгыч ыкмасы активдүү колдонулуп келет. Мисалы, кандайдыр бир чоң көйгөйлөрдү баяндоодо *оор*, *кыйын* сөздөрүн колдонбогонго аракет кылып, көйгөйдү жумшартып, материалды жылма тартуулашат: *Ушундай, Мекенибиз үчүн жеңил эмес, финансылык тартиптин өтө бекем болушун камсыз кылуу талап кылынып турган мезгил учурунда, Эсептөө Палатасынын жетекчилигинин, кызматкерлеринин алдында да чон жоопкерчилик тургандыгын мен мурунку кызматкер катары толугу менен сезип турам жана Сиздерге бул жоопкерчиликти аркалоодо чоң-чоң ийгиликтерди, бекем ден-соолукту каалап кетким келет*

(<http://esep.kg/2011/09/счетная-палата-кыргызской-республик/>).

Дагы бир эвфемисттик мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруучу морфологиялык ыкма **мейозис** – заттын, кубулуштун (белгилерин) касиеттерин басаңдатуучу троп [Скребнев, 1979:138].

Мүнөздүү, кадыресе нормага караганда касиеттердин кичирейтилип көрүнүшү кыргыз тилинде түрдүүчө сөз же сөз айкаштары менен берилет:

- *сылтып баскан* – аксак;
- *кулагы жакшы укпайт, кулагы катуу* – дүлөй,
- *жакшы тамактанбай, курсагы тойбой* – ачка;
- *бурмалап сүйлөө, беи өрдөктү учуруу, апыртуу* – алдоо, калп айтуу;
- *кыйыныраак* – татаал.

Англис тилинде мейозистер кыйла азыраак: *undernourishment* (жашы тамактанбоо «ачка» маанисинде), *underemployment* (толук жумуш менен камсызданбаган «жумушсуздук» маанисинде), *semiskilled* (аз тажрыйбалуу «сабатсыз» маанисинде).

Манипуляциялоочу таасирди ишке ашыруучу чоң мүмкүнчүлүккө ээ эвфемизациянын морфологиялык ыкмасы – **аббревиация**. Ал башка түзүлүштөргө караганда кыскараак келет жана бир маанидеги түшүнүктү берет [Лопатин, 1990:9].

Аббревиатуралар коркунуч туудурган, жагымсыз көрүнүштөрдү, окуяларды, нерселерди чүмбөттөшү мүмкүн: *АЖК* (авто-жол кырсыгы). Кыргыз жана англис тилдеринде бирдей маанидеги аббревиатуралар бар. *ЖЗКК* Жалпыга зыян келтирүүчү куралдар: жана *WMD* (weapons of mass destruction) Мисалы: *With his billionaire's budget for gathering intelligence and an army of thousands of spies, he was dead wrong to assert that Iraq had WMDs* (Маалымат жана миңдеген тыңчылардан турган аскер чогултууга жумшаган миллиарддаган бюджет менен Иракта ЖЗКК бар деп катуу жаңылышкан) (New York Times 1974 ж. <http://books.google.kg/>).

3.4. Кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин лексика-семантикалык өзгөчөлүктөрү

«Лексикалык эвфемизмдер көбүнчө бир жеке сөздүн маанисине же сүйлөмдөгү сөздүн тандалышына, түзүлүшүнө карай негизделет. Ал айтылышты бир аз чындыктан алыстатат же ага жакшыртылган маани берет. Жакшыртылган эвфемизмдер сөздүн терс семантикалык белгилерин алып салып, аларды жакшыртылган сөздөр менен алмаштырат [Burkhardt 2010]», мисалы, *old people* (карыган кишилер) ордуна *senior citizens* (улгайган жарандар), *recession* (начарлоо) ордуна *negative growth* (өнүгүүнүн солгундашы).

3.5 Кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин синтаксистик өзгөчөлүктөрү

Сөздүн эвфемисттик чечмеленишинин синтаксистик өзгөчөлүктөрү дээрлик буга чейин лингвисттер тарабынан каралган эмес. Болгону А.М. Кацев эвфемия бүтүн бир сүйлөмдүн деңгээлинде болушу мүмкүн экенин

белгилеп өткөн [Кацев, 1988:21]. В.П. Москвин өзүнүн классификациясында эллипсис сыяктуу эвфемизмди түзүүнүн синтаксистик жолу деп өзүнчө бөлүп караган [Москвин, 2001:366]. Б.К. Панкова, үчүнчү миң жылдыктын башындагы АКШнын саясий тилиндеги аталыштардын өзгөчөлүктөрүн иликтеп, «грамматикалык эвфемизмдер деп атоого боло турган» конструкциялык колдонуштар тууралуу жазган [Павлова, 2003:66].

Адамдын оюн манипуляциялоочу эвфемизмдерди түзүүдө көбүнчө өтмө этиштер аркылуу жасалган эллипсистин түрү колдонулат: *Буга кошумча жол кырсыгын иликтеген МАИ кызматкеринин кекиртегин майлап коюш керек. Ошону менен бүттү* (Алиби, 23.12.2008).

Тутумунда белгисиз жеке сүйлөм катышкан синтаксистик конструкцияны колдонуу менен эллипсистин манипуляциялоочу таасири мындайча ишке ашат: адресат ишти ким кылгандыгы жөнүндө маалыматка ээ болбойт, демек, ал иш-аракет көпчүлүктүн сынына алынбайт, талаш-тартыш жаратпайт. Аңсезимди бманипуляциялоочулар мындай ыкма менен жоопкерчиликтен оолак болушат. М: ... *eight Palestinians were killed during a beach picnic – although the Israel Defence Forces insist that their shells were not responsible* (Жээкте тамактануу учурунда сегиз полестиндикер өлтүрүлдү (ким тарабынан?) (BBC news, 2014. <http://www.bbc.com/news/health>) – анткен менен израилдиктер алардын снарядынын буга эч кандай тиешеси жок экенин айтышууда.

3.6. ММКнын тексттеринде эвфемизмдердин кызматынын лингвокоммуникативдик өзгөчөлүктөрү

ММК тексттеринде манипуляциялоочу эвфемизмдеринин өнүгүп-өсүшү саясатчылардын жана дипломаттардын тилдеринде камтылган лингвокоммуникативдик өзгөчөлүктөрүнөн улам билинет. Анткени алар өз ойлорун элге жеткирүүдө эвфемисттик каражаттарды колдонушаары салтка айланган. Окумуштуу Burkhardt синтаксистик эвфемизмдер – «сөздөрдүн жана фразалардын жардамы менен түзүлгөн, бир аз терс маанини алып жүргөн бүтүндөй бир сүйлөм. Ал жагымсыз чындыктын катылгандыгын же жашырылып койгондугун актап чыгат. Кабыл алуучуларга аркасында жагымсыз маалымат катылган иштин чоо-жайы толук эмес чагылдырат», – деп белгилейт [Burkhardt 2010:358].

Каражатты максатсыз колдонуу (уурдоо) сөз айкашы кылмышты жылмалоо милдетин аткарат: *Филиппиндин мурунку президенти Глория Арройо өлкөгө башчылык кылып турган мезгилде улуттук лотереянын фондунан 9 млн долларга жакын каражатты максатсыз колдонуу айыбы боюнча сот жообуна тартылууда. Бул тууралуу Би-би-си маалымдайт* (<http://kabar.kg/kyr/world-news/full/34239>).

Жалпы корутунду

Эвфемизмдер чындыктын булагын билдирбей туруп адамдардын аңсезимин манипуляциялап, саясатчылардын жана башка өкмөт өкүлдөрүнүн жагымсыз иштерин жымсалдап «жагымдуу» жагдай түзөөрүн Кыргызстандын учурдагы ММК тексттери боюнча жүргүзүлгөн анализи

көрсөтүп турат.

Иште англис жана кыргыз тилдериндеги табу жана эвфемизмдерди изилдөөгө арналган илимий булактар каралды жана анализденди.

Аң-сезимди манипуляциялоонун лингвистикалык принциби болуп автордун графикалык, фонетикалык, морфологиялык, лексика-семантикалык, синтаксистик жөндөмдүүлүгү эсептелет экени англис жана кыргыз тилдериндеги газета, журнал жана башка булактардагы тексттердин негизинде эвфемизмдердин маңызын ачууда такталды.

Башка тилден келген сөздөр жана терминдер (латын, англис, орус) – манипуляциялоонун эң эффективдүү каражаттарынын бири. Анткени чет тилиндеги сөздөр жергиликтүү тил өкүлү үчүн чала түшүнүктүү болуп, угармандарда билимдүүлүктүн, ар тараптуу өнүккөндүктүн тасирин калтырат.

Эвфемизмди түзүүнүн синтаксистик жолдору жана каражаттары баарынан татаал. Айтылган кептин эвфемисттүүлүгү сөз жана фразеологизмдер менен гана эмес, эл билген дастандардын, макалдардын негизинде бүтүндөй синтаксистик конструкция менен түзүлөт. Оратор ойлогон мүдөөсүн жашырып, калпты чындыктай берип адамдардын аң-сезимин бурмалайт.

Эвфемизмдердин манипуляциялоочулук таасир этүүсүнүн жаратылышы жана механизмдери кыргыз жана англис тилдеринде окшош. Анткени эвфемизмдер лингвистикалык каражат болгондуктан, кайсыл тилде болбосун адамдын ойлоосунун универсалдуу мыйзамын чагылдырат жана эки тилде бир-бирине дал келет. Ошол эле маалда ар бир тил тил ээлеринин жашоо образын, үрп-адатын, каада-салтынын өзгөчөлүктөрүн чагылдырып өз принцибин түзөт.

Эвфемизмдердин манипуляциялоочу дарамети ойдун предметин жашырууда жана семантикалык полисемиясында жатат.

Негизинен эвфемизмдер коомчулуктун оюн оң жагына буруп, абалдын курчуп кетишинен жана коомдогу нааразычылыктан сактап, толеранттуулукка үйрөтүп адамдардын ортосундагы коммуникациянын жакшырышын шарттайт.

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары төмөнкү эмгектерде чагылдырылды:

1. Черикбаева, Н.Б. Табу эвфемизмдердин келип чыгуу булагы [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Табигый ж-а гуманитардык илимдер. 5-сер. – Бишкек, 2010. –163-166-б.
2. Черикбаева, Н.Б. Манипулятивное воздействие эвфемизмов в языке СМИ [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. Атайын чыг. – Бишкек, 2012. – 209-211-б.

3. Черикбаева, Н.Б. Антропоориентационные эвфемизмы [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Институт языкознания им. А. Байтурсынова комитет науки М-ва образования и науки республики Казахстан. – Алматы, 2013. – № 1. – С.179-184.
4. Черикбаева, Н.Б. Педагогдун сөзүндө антропоориентациялык эвфемизмдердин англис жана кыргыз тилдеринде колдонулушу [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун Жарчысы. – Бишкек, 2013. – 724-728-б.
5. Черикбаева, Н.Б. Кыргыз тилиндеги эвфемизмдердин массалык маалымат каражаттарында колдонулушу [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Ж. Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. – 2014. – № 4. – 139-143-б.
6. Черикбаева, Н.Б. Массалык маалымат каражаттарындагы эвфемизмдердин лингва-коммуникативдик өзгөчөлүктөрү [Текст] / Н.Б. Черикбаева // И. Арабаев атындагы кыргыз мамл. ун-нин Жарчысы. – Бишкек, 2014. – № 13. – 183-188-б.
7. Черикбаева, Н.Б. Эвфемизмдердин негизги лингвистикалык классификациялары [Текст] / Н.Б. Черикбаева // И. Арабаев атындагы кыргыз мамл. ун-нин Жарчысы. – Бишкек, 2014. – № 13. – 188-192-б.
8. Черикбаева, Н.Б. Бурмалоочу тергөө сөздөрүнүн синтаксистик өзгөчөлүктөрү [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – 181-183-б.
9. Черикбаева, Н.Б. Собственно лингвистические, социолингвистические и психолингвистические особенности эвфемии в кыргызском и английском языках [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Междунар. журн. прикладных и фундамент. исслед. – 2016. – № 2. – С. 587-590.
10. Черикбаева, Н.Б. Морфологические особенности эвфемизмов в кыргызских и английских языках [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Международный журн. эксперимент. образования. – 2016. – № 2. – С. 365 – 368.
11. Причины возникновения эвфемизмов (на материале английских и кыргызских языков) [Текст] / Н.Б. Черикбаева // Изв. вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – № 9. – С. 183 – 185.

Черикбаева Наргиза Бектуровнанын «Эвфемизмдердин ММКларда манипуляциялоо каражаты катары колдонулушу (кыргыз жана англис тилдериндеги материалдардын негизинде)» темасында 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: эвфемизмдер, аң-сезимди манипуляциялоо, тыюу, саясий кылдаттык, жымсалдоо, адеп-аклак, массалык маалымат каражаттары, акыл жана физикалык жетишпестиктер, аббревиация, мейозис, метонимия, бөтөн тилден кирген сөздөр, фразеологизмдер, семантика-тематикалык топ, маданий аралык карым-катнаш, фразеологиялык процесс, графикалык, фонетикалык, морфологиялык, лексика-семантикалык, синтаксистик өзгөчөлүктөр.

Изилдөө объектиси – массалык маалымат каражаттарындагы кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдер.

Изилдөөнүн предмети – массалык маалымат каражаттарындагы кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин манипуляциялоочу таасири.

Диссертациялык иштин максаты – кыргыз жана англис тилдеринин материалдарынын негизинде эвфемизмдердин манипуляциялоонун бир каражаты катары караштырып, бул боюнча салыштырылып жаткан тилдердин ортосундагы жалпылык менен айырмачылыктарды аныктоо.

Изилдөө методдору. Изилдөө ишинде, коюлган максатка ылайык, сыпаттама, салыштырма, байкоо жүргүзүү, система-структуралык, анализ жана синтез ык-амалдары колдонулду.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: Изилдөө ишинде ММКда эвфемизмдердин манипуляциялоо каражаты катары колдонулушу кыргыз жана англис тилдеринин материалдарында биринчи жолу атайын изилдөөгө алынып отурат. Буга байланыштуу манипуляциялоонун табият маңызын, манипуляциялоо каражаты катары колдонулган эвфемизмдердин өзгөчөлүктөрүнүн, алардын манипуляциялоо мүмкүнчүлүктөрүнүн ачылып берилиши салыштырылып жаткан тилдердин мисалында эвфемизмдердин тематика-семантикалык топторго бөлүштүрүлүп, бул боюнча эки тилдеги айырмачылык менен жалпылыктардын ошондой эле кыргыз жана англис тилдериндеги эвфемизмдердин графикалык, фонетикалык, морфологиялык, лексика-семантикалык жана синтаксистик жактан өз-ара бөтөнчөлүктөрүнүн аныкталышы иштин жаңылыгын түзөт.

Колдонулуш чөйрөсү: Диссертациялык иш кыргыз жана англис тили илиминде лексикология, стилистика, кеп маданияты ошондой эле салыштырма грамматика боюнча жогорку окуу жайларынын филология, журналистика, эл аралык мамилелер факультеттеринин студенттери үчүн

окуу куралдарын даярдоодо зор көмөк көрсөтөрү шексиз.

РЕЗЮМЕ

диссертации Черикбаевой Наргизы Бектуровны на тему: «Эвфемизмы как средство манипулирования в языке СМИ (на материале английского и кыргызского языков)» на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание

Ключевые слова: эвфемизмы, манипуляция сознанием, табу, политическая корректность, маскировка, воспитанность, средства массовой информации, умственные и физические недостатки, аббревиация, мейозис, метонимия, заимствованные слова, фразеологизмы, семантико-тематическая классификация, межкультурная коммуникация, физиологический процесс, графические, фонетические, морфологические, лексико-семантические, синтаксические особенности.

Объект исследования – эвфемизмы в языке СМИ на материале кыргызского и английского языков.

Предмет исследования – манипулятивное воздействие эвфемизмов в языке СМИ в кыргызском и английском языках.

Цель данной диссертации заключается в выявлении природы и механизмов манипулятивного воздействия эвфемизмов в кыргызском и английском языках, а так же в определении сходства и различия между двумя языками.

Методы исследования: В работе применялись следующие методы: метод структурно-семантического описания, сопоставительный метод, метод наблюдения, метод контекстуального анализа и синтеза.

Научная новизна работы состоит в том, что в ней впервые предпринято комплексное исследование эвфемизмов как средства манипулирования в языке СМИ на материале английского и кыргызского языков. Предложена тематика-семантическая классификация манипулятивных способов и средств эвфемизации с учетом лингво-коммуникативных особенностей. Так же выявляются графические, фонетические, морфологические, лексико-семантические и синтаксические различия и сходства эвфемизмов, способствующих манипулированию реципиентом, в текстах СМИ в двух сопоставляемых языках.

Сферы применения: Диссертационную работу можно применять при разработке учебников и словарей по лексикологии, стилистике, культуре речи и сопоставительной грамматике в кыргызском и английском языках для студентов факультетов международного отношения, филологии и журналистики в вузах.

SUMMARY

Cherikbaeva Nargiza Bekturovna

«Euphemisms as a means of manipulation in the language of mass media (on the materials of Kyrgyz and English languages)»

The thesis is submitted to confer the scholarly degree of a candidate of philology.

Specialty 10.02.20 – Comparative-historical, typological and comparative linguistics

Key words: euphemisms, manipulation of consciousness, taboo, political correctness, camouflage, politeness, mass media, mental and physical disabilities, abbreviations, meiosis, metonymy, borrowings, phraseologisms, semantic thematic classification, intercultural communication, physiological process, graphical, phonetically, morphological, lexical semantic, syntactic peculiarities.

The object of the research: Euphemisms in the language of mass media on the materials of Kyrgyz and English languages.

The subject of the study is the manipulative influence of euphemisms in the language of mass media in Kyrgyz and English languages.

The aim of research is to reveal nature and mechanism of manipulative influence of euphemisms in Kyrgyz and English languages and to define similarities and differences between two languages.

The methods and techniques of the investigation are defined in accordance with the set objectives of the scientific work. There are: methods of structural semantic description, method of comparative analysis, observation, method of context analyses and syntheses.

The scientific novelty of the research: For the first time Euphemisms as a means of manipulation in the language of mass media in Kyrgyz and English languages has been complexly investigated. It has been offered the semantic thematic classification of manipulative means of euphemisation in accordance with lingua communicative peculiarities. It also has been revealed graphical, phonetic, morphological, lexical semantic and syntactical differences and similarities of euphemisms that are able to manipulate in the texts of mass media in two comparable languages.

Areas of use of this work: Results of the research have scientific, educational and practical significance. They can be used in compiling textbooks, dictionaries on lexicology, stylistics, speech culture and contrastive grammar in Kyrgyz and English languages for the students of faculties of international relations, philology and journalism in higher educational institutions.